

Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Конституція України.

Крим: тимчасово втрачена земля

Якби 1991 року у пересіченого перехожого запитали, якими ви бачите Крим через 30 років, напевне, отримали б відповідь: туристичною перлиною Європи. Але так не сталося з багатьох причин. По-перше, Росія від початку намагалася вести свою політику на півострові й події 2014-го для знавців теми стали лише фіналом постійних зазіхань на цю українську землю, а не несподіванкою. По-друге, усі ці роки офіційний Київ не проводив послідовної й грамотної державницької політики на півострові, сприймаючи його радше як літній санаторій для країни.

Тепер Крим став загальносвітовою проблемою. Бо його анексією зруйновано систему міжнародного права, яку було встановлено після Другої світової війни. Понад те, це зроблено державою—членом Ради безпеки ООН, яка володіє ядерною зброєю і, з огляду хоча б на ці факти, мала б демонструвати стриманість і миролюбство. Схоже, кримські уроки доведеться вивчити не лише Україні та Росії, а й усьому світу, й хочеться сподіватися, що їхнє засвоєння не буде таким само болісним, як уроки Судет і Польщі.

На двох газетних сторінках неможливо вмістити всю історію останніх 30 років Криму. Для цього вже потрібен багатотомний підручник. Тож «Голос України» зупинився на кількох найвагоміших, на нашу думку, моментах з історії півострова, які допоможуть глибше зрозуміти кримську проблему й трагедію 2014 року.

3 області — в Автономну Республіку

У період здобуття Україною Незалежності у Криму загорілися політичні процеси, пов'язані зі статусом півострова. Чимало проросійські налаштованих сил уже тоді намагалися скористатися нестабільністю часів перебудови, аби отримати більше влади й повноважень.

Так, 20 січня 1991 року відбувся референдум про правовий статус Криму, на якому більшість мешканців півострова підтримали створення автономії. До слова, цей референдум став першим на території Криму та СРСР. Незалежній Україні довелося погодитися з новим статусом, хоча, на думку багатьох політиків, саме ця подія стала відправною точкою для майбутньої анексії.

Прямо на це вказував голова Меджлісу кримськотатарського народу Рефат Чубаров. Під час урочистого засідання Верховної Ради, присвяченого пам'ятній події з історії корінного народу півострова, а саме 100-річчю першого Курултаю, він зазначив: «Відновлення в лютому 1991 року Кримської автономії на умовах Москви і в інтересах лише російської етнічної спільноти, при повному ігноруванні інтересів етнічних українців, які проживають на півострові, при абсолютному ігноруванні прав кримськотатарського народу, який тільки-тільки почав повертатися на свою батьківщину з міст вигнання, стало катастрофічною помилкою незалежної України. Ми зобов'язані як можна швидше її виправити».

До речі, боротися з результатами й наслідками референдуму 1991 року кримські татари почали того ж року. 26—30 червня 1991-го в Сімферополі відбувся Курултай, на якому було прийнято Декларацію про національний суверенітет кримськотатарського народу. Учасники Курултаю вимагали не визнавати результати референдуму 20 січня 1991-го та не створювати в Криму територіальну автономну республіку, де владу формуватиме проста більшість населення, яка була не кримськотатарською. Однак Курултай не зміг домогтися скасування результатів референдуму.

Водночас на початку 1990-х проросійські сили зробили небезпечну спробу отримати максимум від статусу автономії республіки. У січні 1994 року президентом АРК став відверто проросійський політик Юрій Мешков, за якого проголосували майже 73 відсотки виборців.

За два роки до цього, у 1992-му, кримські депутати ухвалили Конституцію півострова. Вона передбачала, що республіка входить до складу України як самостійна держава за окремим договором. Запроваджувалася посада президента Криму. Всі ці положення суперечили законам України. Влада в Києві бачила, що відбувається, але нічого не робила, згадує перший Президент України

рендум про незалежність і наступний крок референдуму — про повернення в Росію. І це вже стало реальною перспективою, до цього ми йшли і підійшли впритул. І ось тут з'явилися війська України — спецназ, кулемети на поверхах будівлі Держради», — стверджував Мешков.

Тодішній Президент України Леонід Кучма вчасно перепідпорядкував усі силові структури півострова під пряме управління з Києва. Це й вирішило долю конфлікту.

У березні 1995 року український парламент скасував кримську Конституцію 1992 року, а разом із нею — посаду президента АРК. На півострів перекинули бійців Національної гвардії Украї-

Крим, Ай-Петрі.

Фото Юрія ПЕРЕБАСВА.

Позбавленого посади Юрія Мешкова вивезли до Москви російські військові. Пізніше він казав, що на півострові його отруїли і це була не втеча, а евакуація.

Через три роки, 1998-го, Верховна Рада затвердила нову Конституцію АРК з урахуванням поправки народного депутата Івана Зайця, у якій вказувалося на перевагу Конституції України й українського законодавства над положеннями Основного Закону Криму у разі протиріч, які, як ми вже знаємо, трапилися 2014 року.

Боротьба за новий статус Криму триває й донині. Після окупації півострова актуалізувалися питання його статусу. Було створено комісію з 25 членів для

трої на півострові), то Чорноморський флот Росія всіляко прагнула відвоювати. Проросійські націоналістичні активісти залякували українських військовослужбовців, а будь-який новий випадок підняття синьожовтого прапора на кораблі супроводжувався тиском на його екіпаж з боку проросійських військових. Процес розподілу був довгим, болісним і завершився він зовсім не на користь України.

2019-го тимчасова слідча комісія Верховної Ради України оприлюднила звіт про проведення розслідування відомостей щодо фактів розкрадання в ЗСУ та підризу обороноздатності держави у період 2004—2017 років. Водночас документ містить важливий фактаж і про історію розподілу Чорноморського флоту як підґрунтя подальших злочинів у ЗСУ.

У звіті вказується, що Чорноморський флот колишнього СРСР на грудень 1991 року становив майже 10 відсотків у структурі ВМС СРСР.

Морська авіація наземного базування ЧФ налічувала понад 170 бойових літаків, а протичовнова авіація — 19 літаків та 115 вертольотів, транспортна — 35 літальних апаратів. Загальна чисельність особового складу флоту — майже 70 тисяч військовослужбовців. Структурні підрозділи ЧФ на території України були розташовані у 24 гарнізонах, 572 військових містечках, у складі яких було 430 житлових мікрорайонів. У користуванні військових підрозділів, служб флоту та сімей військовослужбовців перебувало 10 850 споруд. Площа земельних ділянок, що були закріплені за Чорноморським флотом, становила 65 тисяч гектарів. Балансова вартість основних фондів, на яких базувався флот, за різними оцінками, становила щонайменше 60 млрд доларів. При цьому, як вказується у звіті ТСК, під час переговорного процесу при поділі флоту робочі групи виходили з балансової вартості флоту у розмірі 26,1 млрд доларів. Однак така оцінка нав'язувалася переважно росіянами і свідчить про її заниження.

Загалом процес поділу флоту був болісним і в підсумку несправедливим. Київ і Москва постійно намагалися переграти один одного. Так, 5 квітня 1992-го Президент Л. Кравчук видав указ, яким, зокрема, підпорядкував Міністерству оборони України всі військові формування, дислоковані на території України і не зазначені в статті 1 указу Президента України від 12 грудня 1991 року «Про Збройні Сили України». А також прийняв рішення «сформувати Військово-Морські Сили України на базі сил Чорноморського флоту, дислокованих на території України». Однак тоді, з огляду на перехід командувача ЧФ адмірала Ігоря Касатонова під підпорядкування безпосередньо МО та ГШ РФ, а також приведення значної частини флоту під присягу на вірність Росії, реалізувати цей указ не вдалося.

Про це свідчить зміст указу Президента України Л. Кравчука «Про делегацію України на переговори з Російською Федерацією» від 10 квітня 1992 року, яким зупинено реалізацію указу від 5 квітня 1992 року в частині формування Військово-Морських сил України на базі сил Чорноморського флоту, дислокованих на території України. Виданням цього указу фактично було розпочато проведення переговорів про розподіл Чорноморського флоту колишнього СРСР між Україною та РФ.

Можливо, Л. Кравчук видав цей указ з метою уникнення війни з Росією, адже 7 квітня 1992 року президент РФ Єльцин видав указ «Про перехід Чорноморського флоту під командування РФ», що створювало передумови до можливого виникнення військового конфлікту, хоч і малоімовірного.

Серпень 1990 року. Кореїз, кримські татари повертаються з депортації.

Фото Андрія НЕСТЕРЕНКА.

Леонід Кравчук. «Кримчани відчували, що вони не мають таких прямих відносин з Росією, як вони мали до цього. Ми тоді не врахували ці особливості й не змогли організувати в Криму життя таким чином, щоб вони не відчували ізоляції від Росії. Не можна було їх ізолювати, 70 відсотків росіян», — розповідає він.

А тим часом Юрій Мешков запровадив у Криму московський час, запросив до місцевого уряду росіян, пообіцяв кримчанам друге — російське — громадянство та введення рубля. Планував референдум про статус півострова.

«Усе було готове для того, щоб провести рефе-

ни. А, до слова, підтримати Мешкова вийшло лише кілька сотень громадян пенсійного віку.

Мешков забарикадувався і кілька тижнів жив у кабінеті кримського парламенту. Росіяни з «московського» уряду Мешкова повернулися до Білокам'яної.

Тоді, у 1995 році, Україні вдалося відновити свій суверенітет на півострові.

Досить сильно цьому посприяло й те, що у ті часи президент Росії Борис Єльцин виступав за зближення із Заходом, тому визнавав територіальну цілісність України. Росії було не до Криму, тому що тривала війна в Чечні.

внесення відповідних змін до 10 розділу Конституції України, який стосується правового статусу Криму. Комісія працювала багато і плідно, проте її проекти досі не розглянуті парламентом.

Небратній поділ Чорноморського флоту

Від моменту здобуття Незалежності Чорноморський флот став яблуком розбрату між Україною та Росією. Якщо з приналежністю Криму Україні Кремль ще мирився (що, утім, не заважало постійно підігрівати сепаратистські нас-

ренням своїх збройних сил, підтвердили важливість проведення переговорів щодо створення на Чорному морі ВМС України та ВМС Росії на базі Чорноморського флоту. Далі було укладено Угоду між Україною і Російською Федерацією про принципи формування ВМС України і ВМФ Росії на базі Чорноморського флоту колишнього СРСР від 3 серпня 1992 року, Угоду між Україною та РФ про невідкладні заходи щодо формування Військово-Морських сил України та військово-морського флоту Росії на базі Чорноморського флоту від 17 червня 1993 року, інші угоди якими були закріплені питання поділу флоту за формулою «50/50».

Найрезонансніші переговори з приводу розподілу флоту відбулися 3 вересня 1993-го в Массандрі. За інформацією віце-адмірала у відставці В. Безкоровоїного, екс-командувача ВМС України та безпосереднього учасника тих переговорів, перебіг переговорів було зведено до ультиматуму делегації РФ — або негайне погашення заборгованості за поставлений протягом 1992-го та першу половину 1993 року газ (про яку більшість української делегації нічого не знала), або розрахуватися за газові борги флотом.

За півтори години переговорів президенти держав виступили із заявами: Б. Єльцин сказав, що готовий купувати Чорноморський флот, а Л. Кравчук готовий його продати, про що було зроблено відповідний запис у протоколі зустрічі.

Тобто Президентом України Л. Кравчуком було прийнято рішення відчужити визначену у попередніх угодах частку України у ЧФ у розмірі 50 відсотків флоту в рахунок погашення заборгованості за поставлений РФ газ. Саме підписання Протоколу про врегулювання проблем Чорноморського флоту від 3 вересня 1993 року, з одного боку, відтермінувало конфлікт, а з іншого — саме цим протоколом було закладено передумови фактичної втрати флоту, адже росіяни під час наступних раундів переговорів не відступали від досягнутої домовленості.

15 квітня 1994-го між Україною та Росією було укладено Угоду про поетапне врегулювання проблем Чорноморського флоту, згідно з якою флот України та Росії мав базуватися роздільно. 28 травня 1997-го підписано Угоду між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування ЧФ РФ на території України, яка остаточно поділила кораблі флоту, прописала території, які надавалися ЧФ РФ в оренду на 20 років. Під час протистояння за Чорноморський флот Росія забрала собі 80 відсотків кораблів, багато з яких були просто виведені з Чорного моря на інші флоти Росії.

До речі, підсумовуючи звіт, тимчасова слідча комісія Верховної Ради зазначила, що обставини поділу Чорноморського флоту колишнього СРСР, інформація про зловживання та факти, що свідчать про розкрадання майна флоту, а також обставини знищення суднобудівельної галузі мають бути предметом аналізу та перевірки правоохоронних органів.

Анексія

20 лютого 2014 року російська влада фіналізувала свої багаторічні спроби окупувати півострів, скориставшись тимчасовим беззаконням в Україні через події на Євромайдані у Києві. У Криму почалася масова висадка російського десанту. Щоправда, військові одягли камуфляжну форму без жодних розпізнавальних ознак, за що їх охрестили «зеленими чоловічками». Прикриваючись місцевою самообороною, вони захопили державні органи, оточили військові частини.

У такій обстановці 16 березня без дотримання норм українського та міжнародного законодавства окупанти провели псевдореферендум, на основі якого 18 березня анексували Крим, оголосивши його територією Росії.

Міжнародна спільнота не визнала ані «референдуму», ані анексії. Генеральна асамблея ООН ухвалила вже 9 резолюцій, які підтверджують суверенітет та територіальну цілісність України. Такі само документи ухвалили й інші ключові міжнародні

організації, зокрема ОБСЄ та Рада Європи. Західні країни через анексію українського півострова запровадили проти Росії санкції, які діють дотепер. Сьогодні можна впевнено сказати, що операція із захоплення півострова почалася задовго до 2014 року. Ще на початку 1990-х одіозний президент АРК Юрій Мешков намагався організувати референдум про від'єднання Криму від України. Тодішньому керівництву України що пожежу вдалося загасити, а пізніше й призабути про неї. Тим паче що у 1990-х вдалося підписати два важливі документи: Будапештський меморандум 1994 року (в обмін на відмову України від ядерної зброї Росія серед інших підписантів ставала гарантом територіальної цілісності нашої держави) і Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією 1997 року, яким відносини між двома країнами проголошувалися стратегічними, а кордони — непорушними.

Одна помилка Києва, яку не можна не згадати, говорячи про анексію, — ставлення до кримських татар. За 23 роки так і не було вирішено навіть земельне питання — багато з тих, хто повернувся з депортації, так і не дочекався виділення ділянки. Множилися конфлікти і взаємна недовіра.

У 2000-х роках апетити Кремля почали зростати. 2008-го війська РФ вторглися до Грузії. Уже тоді багато українських експертів заговорили про

на честь того пам'ятного і відчайдушного мітингу в Україні було започатковано День кримського спротиву російській окупації. Проте й після цієї дати кримчани не припиняли боротися.

Не можна не згадати про Героя України (посмертно) Решата Аметова. 3 березня 2014-го у Сімферополі він відважився вийти на одиночний пікет проти російської окупації. Його схопили кілька осіб із «самооборони Криму» й повезли у невідомому напрямку. Через кілька днів тіло Аметова зі слідами катувань знайшли на околиці столиці АРК.

Нині у російських тюрмах — понад сто політ'язнів з Криму, абсолютна більшість із них — кримські татари. Саме проти них у перші роки окупації було розгорнуто найбільше переслідувань. Заборонено Меджліс — нагадаємо, це виконавчий орган Курултая, тобто представницька, виборна інституція.

Закритий шлях на батьківську землю лідера кримськотатарського народу Мустафи Джемилєву. Не може побачити рідний півострів і голова

окупацію Криму, але це не означає, що Україна мовчки чекатиме слухачкованого Дня кримського спротиву російській окупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, що визначає магістральні вектори національної політики повернення Криму під контроль України. «Це — перший фундаментальний національний документ за часів окупації Кримського півострова Російською Федерацією, який дає чіткий дороговказ, у який спосіб Україна рухатиметься у питаннях деокупації Криму та забезпечення його реінтеграції», — прокоментували цей документ у Міністерстві закордонних справ України.

Наступним кроком, спрямованим на повернення Криму та консолідацію національних та міжнародних зусиль на урядовому, парламентському та експертному рівнях, стане Кримська платформа — нова міжнародна ініціатива з деокупації півострова. Її перший саміт заплановано на 23 серпня.

У МЗС України нагадують, що окупація Криму заклала фундамент для посиленої милітаризації півострова і динамічного нарощування потенціалу, який генерує зростаючі загрози для безпеки і стабільності у Європі та Середземномор'ї.

Тим часом у самій Росії ейфорія від «Кримшучу» вже вивітрилася. Надто дорогою виявилася ціна порушення демократичних принципів. Анексія українського півострова запустила маховик західних санкцій, які з того часу лише збільшуються, обтяжуючи російську економіку. Це вже призвело до істотного падіння курсу рубля й значного зниження рівня життя росіян.

Водночас українській громаді варто пам'ятати, що кожен день окупації півострова — це ще один день репресій та переслідувань українців та кримських татар. Нині на півострові — понад сто політ'язнів. Меджліс корінного народу взагалі під заборону. Без України руйнується екологія півострова — пересяхають озера й ріки, засолюються ґрунти. Паралельно окупанти підвищують милітаризацію Криму, заохочують переселення з Росії на півострів, впроваджують так звані патріотичні програми у школах і здійснюють призов в армію. Тож з деокупацією Криму не варто баритися.

ХРОНІКА

20 січня 1991 року — відбувся референдум про правовий статус Криму, на якому більшість мешканців півострова підтримали створення автономії.

5 квітня 1992 року — Президент Л. Кравчук видав указ «Про невідкладні заходи по будівництву Збройних Сил України», яким, зокрема, підпорядковував Міністерству оборони України всі військові формування, дислоковані на території України.

23 червня 1992 року — у Дагомисі відбулося підписання угоди між Російською Федерацією та Україною щодо подальшого розвитку міждержавних відносин, якою сторони, у зв'язку зі створенням своїх збройних сил, підтвердили важливість проведення переговорів зі створення на Чорному морі ВМС України та ВМС Росії на базі Чорноморського флоту.

15 квітня 1994 року — між Україною та Росією було укладено Угоду про поетапне врегулювання проблем Чорноморського флоту, згідно з якою флот України та Росії мав базуватися роздільно.

28 травня 1997 року — підписано Угоду між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування ЧФ РФ на території України.

31 травня 1997 року — Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією, яким відносини між двома країнами проголошувалися стратегічними, а кордони — непорушними.

21 жовтня 1998 року — Верховна Рада АРК ухвалила Конституцію Криму.

18–20 лютого 2014 року — військові РФ без опізнавальних знаків висадилися на півострові.

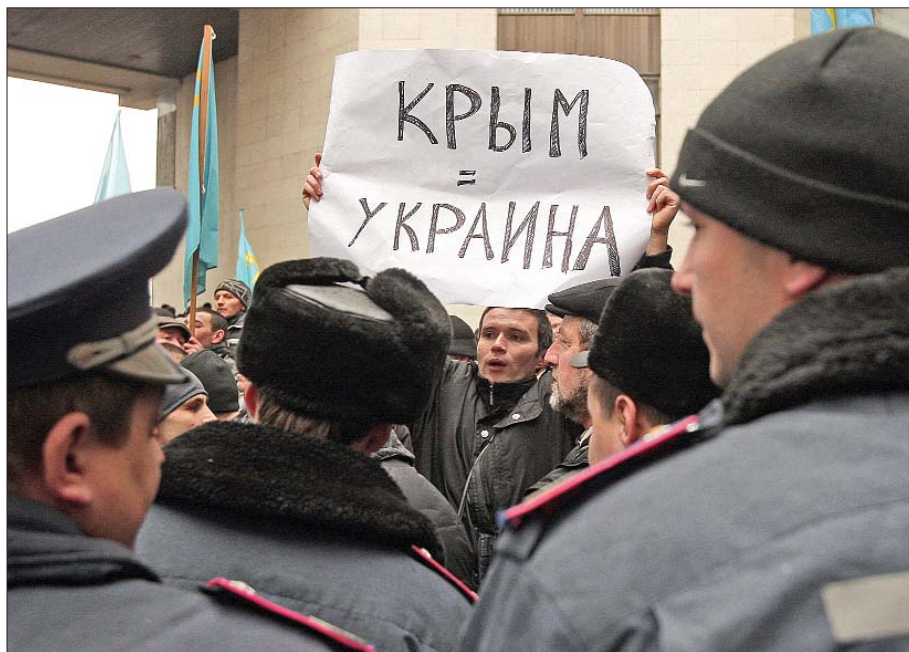
26 лютого 2014 року — під стінами Верховної Ради АРК у Сімферополі відбувся багатотисячний мітинг на підтримку територіальної цілісності України.

16 березня 2014 року — окупаційна влада провела псевдореферендум, на основі якого 18 березня РФ анексувала Крим.

27 березня 2014 року — у відповідь на анексію Криму Росією Генасамблея ООН ухвалила резолюцію «Територіальна цілісність України».

26 лютого 2020 року — Президент України Володимир Зеленський підписав указ про День спротиву окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь. Ця дата відзначатиметься щорічно 26 лютого.

11 березня 2021 року — РНБО схвалила «Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь».

26 лютого 2014 року. Учасник мітингу тримає плакат з написом «Крим = Україна» під час мітингу біля будівлі Верховної Ради АРК, Сімферополь.

Фото Арвідаса ШЕМЕТАСА (Укрінформ).

організації, зокрема ОБСЄ та Рада Європи. Західні країни через анексію українського півострова запровадили проти Росії санкції, які діють дотепер.

Сьогодні можна впевнено сказати, що операція із захоплення півострова почалася задовго до 2014 року. Ще на початку 1990-х одіозний президент АРК Юрій Мешков намагався організувати референдум про від'єднання Криму від України. Тодішньому керівництву України що пожежу вдалося загасити, а пізніше й призабути про неї. Тим паче що у 1990-х вдалося підписати два важливі документи: Будапештський меморандум 1994 року (в обмін на відмову України від ядерної зброї Росія серед інших підписантів ставала гарантом територіальної цілісності нашої держави) і Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією 1997 року, яким відносини між двома країнами проголошувалися стратегічними, а кордони — непорушними.

Однак те, що підписувалося на папері, йшло урозріз з практичними кроками Росії. Так, уже в середині 1990-х на півострові з'являється «Росій-

те, що Крим — наступний. Але більшість (серед них, зізнаюся, і автор цих рядків) вважали такий сценарій сюрреалістичним і неможливим. Навіщо Кремлю анексувати півострів, який де-факто і так був під їхнім повним впливом; наражатися на міжнародний конфлікт, санкції, псувати відносини з Києвом? Усе це здавалося нелогічним. Але саме цей крок, як потім з'ясувалося, вберіг режим Путіна від краху — змусив росіян забути про проблеми власної країни (шалену корупцію, бідність, чиновницьке свавілля, брак реформ) та переключитися на псевдопатріотичне шаленство.

Ще один міф — лояльність місцевого населення. Мовляв, на півострові усі радо зустріли «зелених чоловічків». Це далеко не так. 26 лютого 2014 року під стінами Верховної Ради АРК у Сімферополі відбувся багатотисячний мітинг на підтримку територіальної цілісності України, скликаний Меджлісом кримськотатарського народу. Цей мітинг засвідчив фальшивість російської пропаганди, яка намагалася перекопати світ у тому, що усі жителі півострова прагнуть «возз'єднатися» з Росією.

Меджлісу Рефат Чубаров — проти нього відкрито кілька кримінальних справ, а його призиває, як і цілої низки проукраїнських кримчан, які були змушені через свою позицію залишити півострів, у Росії вивести до переліку «екстремістів».

Росія поки що не готова говорити про де-

5 грудня 1994 року. Підписання Будапештського договору.

Фото з Твіттеру.